

ВАРФОЛОМІЙ СТЕПАНОВИЧ САВЧУК (штрихи до біоісторіографічного портрету)

Варфоломій Степанович Савчук народився 17 вересня 1945 р. в м. Біла Калитва Ростовської області в сім'ї геолога та акушерки-гінеколога. Батько походить з родини селянина з Хмельницької області, а мати - з родини земського вчителя на Катеринославщині. Надалі родина переїздить до Дніпропетровська, за місцем роботи батька, який почав працювати у Дніпропетровському гірничому інституті. Це місто стало рідним для В.С. Савчука. У 1953 р. він пішов до середньої школи № 23, яку закінчив у 1963 р. Був постійним учасником різноманітних олімпіад, завойовуючи на них призові місця. За перемогу на обласній олімпіаді з хімії його було запрошено до хіміко-технологічного інституту, але перемогла любов до фізики і він вирішив податися на фізичний факультет Дніпропетровського державного університету і у 1964 р. він стає студентом.

Серед його наставники і вчителі були О.О. Боргардт, М.П. Коркіна, П.Є. Моцний, О.О. Шугуров, О.Я. Якунін, Ф.І. Коломойцев, З.А. Матисіна, В. С. Росихін, Н.Я. Яценко та багато інших. В університеті у 60-ті роки виник новий напрям підготовки спеціалістів з біоніки та біофізики і В.С. Савчук з захопленням починає оволодівати новою на той час спеціальністю. Ще під час навчання в університеті В.С. Савчук визначив наукову діяльність як головну мету свого життя. На п'ятому курсі (1969 р.) він потрапляє до академістечка Пущіно-на-Оке, де проходить переддипломну практику в Інституті біофізики і під керівництвом Є.Є. Селькова займається вивченням коливальних процесів в біохімічних та хімічних системах та їх математичним моделюванням. Результатом була дипломна робота, захищена на відмінно, яка стала підґрунтям першої наукової статті молодого дослідника [2]. Там молодий дослідник познайомився з відомими вченими в цій галузі, приймав участь у наукових семінарах, атмосфера яких спонукала до наукової роботи.

Після закінчення університету і отримання диплома з відзнакою за спеціальністю «радіофізик» - робота в лабораторії алгоритмізації та програмування науково-дослідного Інституту автоматизації чорної металургії (Дніпропетровськ). Інтерес до біофізики, біокібернетики, сформований під час навчання в університеті приводить В.С. Савчука до свого вчителя професора П.Є. Моцного. Останній став «хрещеним батьком» В.С. Савчука в науці, порекомендувавши його в аспірантуру Інституту фізіології АН УРСР ім. О.О. Богомольця за спеціальністю «Біологічна фізика», де науковим керівником молодого вченого після його вступу до аспірантури (1970) стає визначний вчений в галузі електрофізіології вегетативної нервової системи В.І. Скок (в майбутньому академік АН УРСР, академік-секретар Відділення фізіології, біохімії і теоретичної медицини), який на той час керував щойно відкритим відділом фізіології вегетативної нервової системи.

Київський період життя і діяльності В.С. Савчука пов'язаний з вивченням тонічної імпульсації нервових волокон вегетативної нервової системи. Під керівництвом В.І. Скока він разом з І.М. Ремізовим (співробітником відділу фізіології вегетативної нервової системи) уперше в СРСР розробив метод збігання потенціалів дії, що відводяться від інтактного нерва [9,11]. Відповідно було створено прилад послідовної дії, який дозволяв аналізувати відведені потенціали дії в нормальних умовах та умовах впливу на живий організм різноманітних чинників [7-14]. На прилад було отримано авторське свідоцтво [6]. Результати, отримані у цей час, стали підґрунтям для подальшої розробки іншими дослідниками методу багатоканального когерентного відведення імпульсації нервових волокон та його приладній реалізації (В.І. Скок, І.М. Ремізов). У цей період разом із своїми вчителями В.І. Скоком та В.І. Петуніним молодий дослідник запропонував математичну модель компонентного аналізу імпульсації периферійного нерва, яка викликала значну зацікавленість у багатьох зарубіжних дослідників (опублікована в ДАН СРСР у 1972 р. за рекомендацією В. М. Глушкова) [7]. Створення нового приладу для проведення електрофізіологічних досліджень, безпосередні дослідження імпульсації нервових волокон та створення відповідної

математичної моделі стали основою дисертаційного дослідження В.С. Савчука. У 1974 р. В. С. Савчук успішно захищає кандидатську дисертацію на тему «Исследование тонической активности интактных нервов при помощи метода совпадения отводимых потенциалов действия» і залишається після закінчення аспірантури (1973) працювати на посаді молодшого наукового співробітника в тому ж відділі Інституту фізіології АН УРСР ім. О.О. Богомольця. Перспективи подальшої наукової діяльності в цій галузі були значними, але за сімейними обставинами В.С. Савчук вимушений був влітку 1975 р. повернутися до Дніпропетровська.

З 1975 р. він знову працює у Дніпропетровському державному (нині національному університеті). Вже через місяць перебування на посаді молодшого наукового співробітника його переводять на посаду асистента кафедри фізики фізико-технічного інституту згаданого університету, а невдовзі (з 1976 р.) він обіймає посаду доцента цієї ж кафедри.

На кафедрі фізики на той час основною тематикою досліджень були дослідження з металофізики та металознавства титанових сплавів. Необхідним елементом цих досліджень було вивчення фазових перетворень при різноманітних температурних та інших режимах обробки титанових сплавів. Перспективним було використання фізичних методів дослідження для вивчення фазових перетворень у титанових сплавах та процесів, що відбуваються у них під час різноманітних режимів закалювання, старіння тощо. Залучений науковим керівником з цього напрямку досліджень проф. О.М. Шаповаловою до роботи В.С. Савчук зробив свій внесок у дослідження структури та кінетичних коефіцієнтів (зокрема електропровідності) титанових сплавів ВТЗ-1, ВТ-23 та інших. В нагоді стало вміння, отримане під час роботи в АН УРСР, працювати з відведенням дуже малих струмів дії. Разом зі співробітниками кафедри І.Д. Кедріним та Г.В. Довченко було проведено низку досліджень фізичних властивостей титанових сплавів, визначено характерні особливості їх змін при низькотемпературному старінні. Результати цих досліджень викладені у відповідних публікаціях [15-26]. Вони стали обґрунтуванням для температурних режимів обробки титанових сплавів. В.С. Савчук в цей час приймає активну участь у госпдоговірній тематиці кафедри, підготовці та проведенні у 1980 р. першої Всесоюзної конференції з питань термічної обробки титанових сплавів, відповідальним секретарем Оргкомітету якої він був, і яка відбулася у Дніпропетровському державному університеті на базі кафедри фізики.

Наукові дослідження В.С. Савчук поєднує з розробкою питань методичного забезпечення навчального процесу. Разом із своїми колегами він друкує в період з 1979 по 1986 рр. низку «Керівництв» до виконання лабораторних робіт з різноманітних розділів курсу загальної фізики, методичних вказівок з питань розв'язання задач з різних розділів фізики, завдань для самостійної роботи студентів тощо. У 1980 р. він отримує наукове звання доцента по кафедрі фізики і продовжує наукову і навчальну діяльність на кафедрі фізики. У 80-х рр. він створює низку лабораторних робіт з такого розділу курсу фізики, як «Електрика і магнетизм», що стали надалі підґрунтям для створення відповідного навчального посібника.

Але його ваблять нові обрії наукових досліджень. І першим кроком на цьому шляху було знайомство з професором Г.Г. Кордуном, учасником семінару якого з історії фізико-математичних наук він стає з 1985 р. У 1988 р. В.С. Савчук приймає участь у роботі Всесоюзної конференції з історії науки і техніки, присвяченої 125-річчю з дня народження В.І. Вернадського, яка відбулася в Одесі і знайомиться з провідними науковцями в галузі історії науки і техніки, зокрема проф. О.В. Соболевою (Ленінград), проф. В.І. Онопрієнко, д-ром фіз-мат. наук Ю.О. Храмовим (Київ), які вплинули на розгортання його наукової діяльності в галузі історії науки і техніки.

У другій половині 80-х рр. В.С. Савчук крім досліджень з історії науки серйозно зацікавився проблемами біогеотехнологій. Разом з Г.І. Тиригіною він вивчає вплив магнітних полів різних модифікацій на процеси бактеріального вилуговування марганцю [27; 29; 30]. Разом з Г.І. Тиригіною відкриває ефект дії магнітних полів певного частотного діапазону на бактеріальне вилуговування марганцю з руд. Вони ініціювали у 1988 р.

розробку способу бактеріального вилуговування марганцю з руд, на який було отримано авторське свідоцтво [28].

Історія науки чи біогеотехнології? Саме таке питання постало перед В.С. Савчуком наприкінці 80-х рр. І дослідник вибрав шлях історика науки. Цьому сприяли і дві поїздки до Ленінграда. Спочатку у 1989 р. на нараду з питань вивчення діяльності наукових товариств при університетах Російської імперії. Саме там остаточно, зокрема під впливом бесід з відомим істориком науки О.В. Соболевою, В.С. Савчуком було прийнято рішення присвятити себе історії науки і спрямувати свої зусилля на підготовку докторської дисертації.

Захисту дисертації передувала низка важливих подій у житті В.С. Савчука. Навесні 1991 р. він для поглиблення і доповнення знань з історії науки і техніки та збирання матеріалів для подальшої роботи декілька місяців перебуває на стажуванні у Ленінградському відділенні Інституту історії природознавства і техніки АН СРСР. У тому ж році він близько двох місяців плідно працює в одеських архівах та бібліотеках. Оволодіння методами історико-наукових досліджень, спілкування з відомими вченими, істориками науки, знайомство з фондами наукових бібліотек та архівів дозволяють В.С. Савчуку завершити докторську дисертацію з історії науки і техніки на тему «Історико-науковий аналіз діяльності природничо-наукових товариств Півдня України, Криму та Бессарабії: друга половина XIX. - початок XXст.» [88].

Напередодні захисту дисертації В.С. Савчук втратив дорогу йому людину, дружину, Любов Денисівну, яка померла передчасно від важкої хвороби. Але це не зламало вченого. Він знайшов в собі сили для успішного захисту у 1996 р. докторської дисертації. Вона була практично першою докторською дисертацією, захищеною безпосередньо в Україні за вказаною спеціальністю, після отримання Україною незалежності. Це був разовий захист, оскільки в Україні на той час відповідної спецради не існувало, який відбувся за підтримки ЦДПІН НАН України та Дніпропетровського державного університету.

В.С. Савчук може вважатися одним з основоположників нового наукового напрямку досліджень в Україні - вивчення історії діяльності наукових товариств. Це дослідження заповнило прогалину в історико-науковому вивченні діяльності товариств в Україні взагалі та в тому її територіальному комплексі, який склався в такому промисловому регіоні як Південь України, Крим та Бессарабія. Вона була новаторською і за тематикою, і за комплексністю розглянутих питань, за критичним аналізом всебічної діяльності розглянутих наукових товариств. В узагальненому вигляді вона відкрила новий напрям в українських наукових дослідженнях громадсько-наукових товариств та організацій в порівняльному контексті їхнього внеску у вітчизняну та світову науку. В цій роботі багато чого було зроблено вперше. Вперше діяльність територіально виділеної групи природничо-наукових товариств розглянуто в комплексній постановці проблеми - наукові кадри, фінансова і матеріальна база, інформаційне забезпечення (видавнича діяльність тощо), комунікативність і громадський статус товариств, нарешті кінцевий результат — наукові знання. Вперше реконструйована цілісна картина діяльності комплексу природничо-наукових товариств, як окремо, так і в їх інтегративній діяльності. Вперше розглянута діяльність цих товариств у період громадянської війни та становлення командно-адміністративної системи управління наукою. Вперше розглянута в повному об'ємі організаційно-економічна сторона функціонування товариств, виявлені нові джерела їх фінансування, що дозволило по-новому оцінити економічні механізми організаційно-наукової діяльності цієї гілки організації наукових досліджень.

Значними є також результати критичного аналізу усталених поглядів на ті чи інші дати життєдіяльності товариств, які інколи повністю їх змінюють (наприклад питання щодо переходу Севастопільської біологічної станції до Петербурзької академії наук). Ця робота стала першим в Україні узагальнюючим трудом з історії природничо-наукових товариств Півдня України, Криму та Бессарабії. Результати мають значення і для формування джерельної бази вивчення громадсько-наукових об'єднань. В.С. Савчук встановив у своєму

дослідженні основні закономірності розвитку вказаних наукових товариств як особливої форми організації науки, виявив нові організаційні форми наукових товариств в Російській імперії досліджуваного періоду. На думку проф. Р.П. Гайди, висловлену ним у відзиві, «робота В.С. Савчука допомагає усвідомити, що природничі науки - невід'ємна компонента культури у широкому сенсі цього слова, яка істотно впливає на всі сторони історичних процесів».

Захисту докторської дисертації передував вихід у світ (1994) монографії дослідника, яка одразу ж привернула увагу істориків науки і техніки, що знайшло своє відтворення в декількох відгуках на цю книгу, надрукованих у таких виданнях як «Наука і наукознавство», «Вопросы истории естествознания и техники», «Экология и ноосферология» [80]. Звернемося до одного з них - відзиву відомого американського вченого, професора Аризонського університету Дугласа Уїнера (Douglas R. Weiner). У своєму відгуку він писав: «При небольшом объеме и непритязательном названии книга Варфоломея Степановича Савчука (Днепропетровский университет, Украина) является серьезнейшей работой по социальной и институциональной истории науки». Д. Уїнер отмечает, что «детально проработанное исследование В.С. Савчука представляет убедительное свидетельство в поддержку ...концепции» «общественного убежища» для науки, обеспечивающего свободное и эффективное ее развитие в изучаемом историческом периоде. Американский историк науки считает эту работу В.С. Савчука «блестящим историческим исследованием»[88].

В 1994 г. В.С. Савчук очолив Видавництво Дніпропетровського університету і пропрацював на посаді його директора до 1999 р. Продовжував він працювати за сумісництвом і на кафедрі фізики, спочатку доцентом, а після захисту докторської дисертації на посаді професора.

Саме за часів його роботи у видавництві, починаючи з 1997 р., виходять усі серії наукового «Вісника Дніпропетровського університету», а їх близько 17, визнані ВАК України фаховими за відповідними напрямками наук. Видавництво активно співробітничало з питань видання україномовної літератури з фондом «Відродження», стало постійним учасником Форуму видавців України тощо. За часів директорства В.С. Савчука було ініційовано видання таких книжок історичного спрямування, як «Козацький край» Ю.А. Мицика, «Історія держави і права України» Г.К. Швидько, «Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у Визвольній війні українського народу середини XVII ст.» І.С. Стороженка та інших, до видання яких безпосередньо В.С. Савчуком та його заступником С.І. Матовим було докладено багато зусиль. Монографія І.С. Стороженка удостоєна нагороди Форуму видавців України (Львів, 1997), як краща книга у номінації «Історія України».

Незважаючи на надзвичайну завантаженість роботою у видавництві В.С. Савчук продовжує у ці роки плідно працювати в галузі історії науки і техніки, веде активну викладацьку діяльність, організаційно-наукову роботу тощо.

У 1993 р. він разом з проф. В.О. Панфіловим започатковує одне з перших (якщо не перше) в Україні фахових видань з іс-

торії і філософії науки, техніки й освіти - «Вісник Дніпропетровського університету. Історія і філософія науки і техніки». Видання швидко набуло визнання в Україні. Якщо врахувати, що «Нариси історії природознавства і техніки» (єдине подібне видання на той час, що залишилося ще з часів радянської України) виходило нерегулярно у зв'язку із складними економічними умовами, то значимість започаткованої серії важко переоцінити у справі підготовки фахівців вищої кваліфікації. Ця серія продовжує своє життя і у сьогоднішні. В.С. Савчук був одним з учасників делегації України на XX світовому конгресі істориків науки (Бельгія, 1997) і приймав участь в ініціативній діяльності делегації з питань вступу України до Міжнародного союзу істориків науки, який і відбувся у Льєжі за рішенням Оргкомітету конгресу. В.С. Савчук плідно співпрацює з головною в Україні установою з питань досліджень в галузі історії науки і техніки - Центром досліджень потенціалу та історії науки НАН України в якому працюють відомі вчені Б.А. Малицький, В.І. Онопрієнко, Ю.О. Храмов, С.П. Руда, Ю. К. Дупленко, В. О. Добровольський та інші. У середині 90-х рр. В.С.

Савчук разом з О.Я. Пилипчуком стояв у витоків створення Сектору історії науки, техніки та освіти в АН вищої школи України, який надалі було перетворено у Відділення історії науки, техніки та освіти АН ВШ України. У 1998 р. його було обрано академіком АН вищої школи України.

В.С. Савчук разом з Є.Ю. Смотрицьким виступили ініціаторами створення у 1996 р. постійно діючого міжвузівського семінару з історії і філософії науки і техніки, який з початку його діяльності очолює В.С. Савчук і який плідно працює і в сьогодні. У його роботі беруть участь не тільки викладачі й наукові співробітники, але й магістри та студенти. При активній участі В.С. Савчука проходила у 1994 р. у Дніпропетровську і Всеукраїнська конференція «Історія науки і техніки: проблеми дослідження, викладання і гуманізації освіти», на якій вчений керував однією з секцій, був членом оргкомітету конференції.

Крім організаційно-наукової діяльності В.С. Савчук в цей період активно займається питаннями викладання. Особливу увагу він приділяє викладанню таких дисциплін як «Історія фізики» та «Концепції сучасного природознавства». Дослідження з історії фізики спонукали вченого відродити викладання курсу «Історія фізики» на фізичному факультеті Дніпропетровського держуніверситету. Ініціатива В.С. Савчука була підтримана факультетом, зокрема кафедрою теоретичної фізики, і вже більше 10 років цей спецкурс викладається ним фізикам-п'ятикурсникам. Роль і значення такого спецкурсу для підготовки фахівця-фізика розкрита В.С. Савчуком у низці його публікацій з цих питань [171-180]. Одним з перших в Україні він почав читати новий курс «Концепції сучасного природознавства». Разом з проф. Колчинським Е.І. (Росія) та проф. Пилипчуком О.Я. (Україна) розробив програму нового курсу «Історія природознавства: когнітивні, соціально-культурні та інституціональні аспекти» [177]. У викладацькій діяльності В.С. Савчук широко використовує результати своїх наукових досліджень. Зокрема, для викладання курсу «Історія фізики» ним підготовлено посібник з історії розвитку фізики на Дніпропетровщині, побудований на нових дослідницьких матеріалах [50].

У вересні 1999 р. В.С. Савчук вирішує присвятити себе лише науковій та викладацькій діяльності й обирається штатним професором кафедри фізики фізико-технічного інституту Дніпропетровського державного університету. Почався новий період життя і діяльності В.С. Савчука.

На цей час він вже визнаний в Україні та за її межами вчений в галузі історії науки і техніки, учасник багатьох міжнародних конференцій та конгресів, заступник головного редактора «Вісника Дніпропетровського університету. Історія і філософія науки і техніки», автор і співавтор декількох монографій і навчальних посібників, керівник міжвузівського семінару з історії та філософії науки і техніки, член двох спеціалізованих рад з захисту докторських дисертацій у Дніпропетровському державному університеті та Центрі досліджень потенціалу та історії науки НАН України, академік АН ВШ України, керівник Дніпропетровського відділення «Товариства істориків науки України» тощо.

Але вчений мріяв про подальший розвиток досліджень з історії науки і техніки в Дніпропетровському університеті, про розгортання підготовки кадрів вищої кваліфікації з цього напрямку досліджень. На той час зусиллями В.С. Савчука, Ф.П. Саніна, В.І. Іваненка в Дніпропетровському національному університеті сформувалося декілька напрямів досліджень в галузі історії науки і техніки, університет у 2002 р. було включено до переліку провідних установ із спеціальності «Історія науки і техніки». За ініціативи В.С. Савчука у 2002 р. в ДНУ було відкрито очну аспірантуру з вказаної спеціальності і почала здійснюватися підготовка кадрів вищої кваліфікації. Підготовку здобувачів було розпочато з 1997 р.

Не забувалася і викладацька діяльність. На запрошення керівництва тільки но відкритого відділення філософії В.С. Савчук починає читати на ньому новий курс «Основи фізики для філософів», складає нові програми курсів «Історія фізики» та «Концепції сучасного природознавства», захоплюється читанням нового для нього курсу «Історія держави і права України» і знову повертається до проблем підготовки студентів з курсу за-

гальної фізики. У 2000 р. з грифом Міносвіти і науки виходить його навчальний посібник «Фізичний практикум. Електрика та магнетизм».

У вченого у ці роки ніби відкрилося друге дихання. За останні п'ять років ним надруковано близько 70 наукових праць, з них декілька монографій та навчальних посібників. За 35 років наукової та викладацької діяльності визначилися ті основні напрямки наукових досліджень, за якими найбільш плідно працював дослідник.

До основних напрямів досліджень В.С. Савчука з історії науки і техніки на наш погляд можна віднести: 1. Загальні питання історико-наукових досліджень. 2. Історія фізико-математичних та фізико-технічних наук. 3. Історія громадсько-наукових об'єднань. 4. Історія природознавчих досліджень в Україні (включаючи аграрну історію). 5. Історія вищої (університетської освіти). 6. Персоналії в історії науки України. 7. Педагогіка, соціологія, питання викладання історії науки у вищій школі тощо.

В.С. Савчук в межах першого напрямку досліджень розглядає громадські об'єднання як предмет наукових досліджень [31] у контексті розвитку організаційної структури науки на теренах України як за часів Російської імперії, так і в подальшому у складі СРСР. Він обґрунтував недостатню дослідженість цього питання, необхідність подібних досліджень з точки зору значимості у певні періоди розвитку науки громадсько-наукових товариств як важливої гілки організації науки, що успішно розвивалася поряд з академічною та суто вузівською наукою. Він підходить до проблеми вивчення цієї гілки організації науки з тих позицій, що наука не є «лінійною метрикою» процесу наближення до знання. Визначаючи завдання цього напрямку досліджень В.С. Савчук вказує й на безперечну пов'язаність їх з українознавством в цілому. На його думку «Історія природознавства в Україні є необхідним компонентом комплексу наук, присвячених історії і культурі України, без вивчення і осмислення якого українознавство буде виглядати деформованим і в нашому суспільстві». Він звертає, зокрема, увагу на певну деформацію українознавчих досліджень без урахування здобутків в галузі природничих наук, відстоює необхідність більш тісного поєднання гуманітарної і природничо-наукової складової українознавчих досліджень [35]. У своїх працях він також розглядає проблематику історико-технічних досліджень у сучасній Україні й висвітлює ті напрями, які досі ще не отримали відповідного розвитку, окреслюючи таким чином перспективи подальших досліджень [35]. Деякі напрями цих досліджень висвітлені в огляді [36]. Звертається В.С. Савчук і до питань методології історичних досліджень та її ролі і специфіки застосування в історико-наукових дослідженнях [31-33].

Застосування вказаних загальних підходів знаходимо у багатьох конкретних працях В.С. Савчука, зокрема з такого напрямку досліджень, як історія громадсько-наукових об'єднань, з якого вчений є визнаним фахівцем як в Україні, так і за її межами. Ми вже наводили думки фахівців щодо його монографії [80]. Додамо, що В.С. Савчук практично вперше в історико-наукових дослідженнях розглянув діяльність громадсько-наукових природознавчих об'єднань Півдня України та інших регіонів. [70-97] Серед них Новоросійське товариство дослідників природи, Миколаївське товариство аматорів природи, Кримсько-Кавказький гірський клуб, Катеринославське наукове товариство, Кримське товариство дослідників і аматорів природи, Бессарабське товариство дослідників природи, Товариство сприяння успіхам природничо-математичних і технічних наук при Катеринославському гірничому інституті, Катеринославське відділення Російського технічного товариства та інші [80]. Для цілої низки з них вперше розглянуто ґрунтовно становлення, розвиток, організаційно-наукові форми і методи діяльності, динаміка зміни статутів, структури товариств, професійного і кількісного складу, особливості територіального розподілу. Практично новими для більшості розглянутих товариств є результати досліджень щодо їх ролі у заснуванні та розвитку наукових і просвітницьких організацій, організації видавництва наукової літератури. Зокрема нова концепція переходу Севастопольської біо-станції від Новоросійського товариства дослідників природи до Петербурзької Академії наук, запропонована В.С. Савчуком, докорінно відрізняється від схематичної подачі цього процесу в історико-науковій літературі [80, 109]. Савчук В.С. довів існування і нової, не

з'ясованої раніше форми організації громадсько-наукових об'єднань, такої як Кримсько-Кавказький клуб, що мав розгалужену мережу відділень на території імперії з центром не в Петербурзі або в Москві, а в Одесі (тобто на периферії Російської імперії). Дослідження В.С. Савчука природничо-наукових товариств вперше довели важливе значення діяльності природничо-наукових товариств Півдня України для розвитку таких напрямів науки як математика, механіка, фізика, астрономія, органічна і неорганічна хімія, геологія, регіональна океанологія, фізична географія, зоологія, ботаніка, гідрологія тощо. Вперше розглянута діяльність великої групи відомих вчених в громадсько-наукових об'єднаннях та ті здобутки, які пов'язані з їх діяльністю в цих товариствах.

Грунтовними і новими є дослідження В.С. Савчука з питань виникнення і розвитку перших інженерних зібрань і товариств в Російській імперії в цілому і в Україні зокрема [71]. Дослідження В.С. Савчука доводять значну роль товариств в збереженні наукового потенціалу України під час громадянської війни, вперше вводять у науковий обіг деякі партійні документи, які проливають світло на еволюцію багатьох громадсько-наукових об'єднань наприкінці 20-х рр. ХХ ст. і дозволяють зробити певні висновки щодо причин їх зникнення у 1930-1931 рр. [83]. Працями В.С. Савчука практично створено новий напрям досліджень, а саме вивчення різноманітних аспектів розвитку і діяльності громадсько-наукових товариств в Україні, що набув зараз значного розвитку у працях багатьох сучасних істориків науки.

Як людина яка 30 років працює на кафедрі фізики, В.С. Савчук не міг оминати питання історії фізики, фізико-технічних наук. Одним з основних напрямів дослідження стало дослідження історії становлення Дніпропетровська як нового фізичного центру у першій половині ХХ ст. та ракетно-космічного центру в другій половині ХХ ст. У циклі праць присвячених першому питанню [38-41; 43; 44; 49-55; 63], розглянуті процеси, що привели до виникнення у Дніпропетровську одного з найбільш значних фізико-технічних інститутів - Дніпропетровського фізико-технічного інституту (ДФТІ). З'ясовані вперше і документально доведені дати заснування і межі діяльності ДФТІ. Визначена його роль у розвитку таких найважливіших фізико-технічних і фізичних проблем як фізика горіння і вибухів, металофізика і металознавство, фізика високих тисків, рентгеноструктурний аналіз рідких металів і сплавів тощо. Показано, що саме в стінах ДФТІ були розроблені основні положення теорії мартенситного перетворення визначним вченим-металофізиком Г.В. Курдюмовим, які стали основою сучасної теорії закалювання та відпуску сталі. Показана спадкоємність сучасних досліджень з металофізики, що проводяться у Дніпропетровському національному університеті, та довоєнних досліджень, проведених під керівництвом Г.В. Курдюмова. Доведено, що саме діяльність Г.В. Курдюмова та В.І. Даниліва у ці роки в Дніпропетровську визначила становлення досліджень в галузі металофізики та металознавства не тільки у Дніпропетровську, але й в Україні та за її межами. Вона сприяла інституціоналізації наукового напрямку і в рамках АН України (виникненню Інституту металофізики НАН України у Києві). Дослідження, проведені В.С. Савчуком, сприяли тому, щоб нині Інститут металофізики носив ім'я Г.В. Курдюмова, яке було присвоєне йому у 1997р.

Новизну мають і результати, отримані В.С. Савчуком при вивченні проблем становлення і розвитку досліджень в галузі фізики горіння і вибухів в Україні. Існує генетичний зв'язок між сучасними дослідженнями з вказаної проблеми і діяльністю ДФТІ у 30-ті роки ХХ ст. Останній присвячена низка праць, присвячених діяльності колективу на чолі з проф. А.Е. Малиновським. Вперше з'ясована роль А.Е. Малиновського у розвитку цих досліджень, вперше на підставі широкого кола архівних і закритих документів реконструйовані життя і діяльність А.Е. Малиновського, з'ясовані причини політичного характеру, що не дали його колективу розвинутися у подальшу школу, доведено світовий рівень досліджень з цього напрямку.

Разом з відомим спеціалістом в галузі ракетно-космічної техніки та її історії Ф. П. Саніним, В.С. Савчук видрукував й низку праць з історії ракетно-космічної техніки в Україні

[56; 58; 59]. Відзначимо особливо монографію [59], керівником авторського колективу якої був В.С. Савчук. У книзі вперше у вітчизняній історіографії з залученням широкого кола маловідомих джерел висвітлені основні етапи становлення та розвитку фізико-технічного інституту ДНУ, простежені магістральні тенденції розвитку ракетно-космічної галузі в Україні.

Привертають увагу В.С. Савчука й постаті інших фізиків і за межами Дніпропетровщини (Ф.Н. Шведов, І.П. Пулюй та ін.) [45; 46]. Відзначимо, зокрема, що В.С. Савчук був перший, хто вказав на те, що досліди І.П. Пулюя з визначення механічного еквіваленту теплоти, у XIX ст. були разом з дослідями американського фізика Роуланда найбільш точними.

Є в науковому доробку В.С. Савчука і дослідження з конкретних питань історико-технічної тематики [42; 48; 64], які розкривають невідомі або забуті сторінки історії техніки, дозволяють розставити певні пріоритети при розгляді її в історичному контексті. Сприяє розвитку цих досліджень і співпраця В. С. Савчука з іншими істориками техніки (Л. О. Гріффен, Ф. П. Санін та ін.).

Історія природознавчих досліджень в Україні представлена в низці праць [100-117]. В історико-науковому контексті в них розглянуті питання з історії фізіотерапевтичного лікування [104; 114], ботанічні та геолого-грунтознавчі дослідження [102; 105; 112; 111; 114], науково-популяризаційна діяльність вчених [100; 101], питання історії агрономічної справи в Україні [107; 108; 110; 111; 115; 117] тощо. В одній з своїх розвідок В.С. Савчук вперше оприлюднив квітковий календар для Дніпропетровщини (Катеринославщини), який був одним з перших таких календарів взагалі в Російській імперії, складеним на підставі багаторічних фенологічних спостережень катеринославським ботаніком І.Я. Акінфієвим. Надзвичайно важливими для усвідомлення шляхів розвитку сільського господарства в Україні наприкінці XIX, на початку XX ст. є праці [106; 108]. У першій з них дослідник розглянув тенденції становлення і розвитку дослідних сільськогосподарських станцій Російської імперії у другій половині XIX - початку XX ст. і запропонував своє бачення характерних рис їх розвитку, у тому числі й в Україні, які вносять ряд нових моментів в розуміння перебігу цього процесу. У другій В.С. Савчук розглянув дуже цікаве і маловивчене питання про розвиток прикладних наук, пов'язаних з проблемами сільського господарства і впливу на цей розвиток діяльності земств, і зробив низку ґрунтовних висновків щодо їх взаємовпливів та взаємодії. В контексті цих проблем розглянута і діяльність майбутнього заступника М.І. Вавілова В.В. Таланова [115], який доклав багато зусиль для розвитку сільського господарства Катеринославщини й України в цілому.

Значним є доробок В.С. Савчука у вивченні історичних та соціологічних питань розвитку університетської освіти та науки. Цю проблематику дослідник почав вивчати на початку 90-х рр. Увага його була довгий час зосереджена на історії Дніпропетровського національного університету, історії його виникнення, діяльності вчених, чия доля була пов'язана з ним і т.п. На цьому етапі ним були досліджені витoki Катеринославського (Дніпропетровського) університету [119; 121; 125], доведено всупереч думці, що існувала, що університет було засновано не радянськими декретами, а він виник за ініціативи громадськості міста і земського самоуправління під час влади гетьмана П. Скоропадського за підтримки В.І. Вернадського, який на той час очолював Комісію з вчених установ та вищої школи. І, що основою його послужили Вищі жіночі курси, відкриті у 1916 р. Народження університету, його діяльність, реорганізаційні процеси в 20-х та на початку 30-х рр. XX ст. були вперше в історико-науковій літературі досліджені з такою скрупульозністю і точністю, що дозволило ґрунтовно з'ясувати усі спірні питання щодо вказаного процесу. До наукового обігу було введено чимало нових архівних матеріалів.

В.С. Савчук надалі розширює рамки досліджень університетської науки й освіти, вивчає процеси, які відбувалися в університетах України у XIX-на початку XX ст., звертається до витоків як університетської, так і вищої технічної освіти в Україні [121-124], вивчає роль іноземних вчених в становленні університетської освіти в Україні [132-134],

звертається до вивчення зв'язків вчених України і одного з найвідоміших європейських університетів - університету в Дерпті (Юр'єві - нині Тарту) [130] тощо.

Дослідницький інтерес приводить його до початків вищої освіти взагалі, а саме до з'ясування історичного минулого класичного університету [127; 128]. У той же час існує і досвід сучасної діяльності Дніпропетровського національного університету, на якому добре розуміється його ректор, діяльності, що базується на кращих здобутках сучасних моделей розвитку класичного університету. Так у співавторстві народжується узагальнююча праця - монографія «Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи», у якій простежено історичний шлях, пройдений класичним університетом від зародкових форм в античності до сьогодення. У монографії висвітлені на тлі розвитку університетської системи в Європі етапи розвитку її в Україні. Філософські й організаційні питання університетської освіти розглянуті в еволюційному контексті формування різноманітних моделей університетської освіти. Наведені як класичні, так і сучасні її моделі, розглянуті проблеми класичного університету в Україні і в сьогоденні. Книга є першим подібним дослідженням в Україні [128].

Але загальні питання становлення класичного університету, тенденції його розвитку в історичному минулому В.С. Савчук завжди пов'язує з конкретними проблемами викладання в університеті, проблемами пошуку шляхів виховання майбутніх фахівців. І одним з таких напрямів він вбачає введення до фахової підготовки таких предметів як «Історія науки і техніки», «Історія фізики», «Історія природознавства» тощо. Проблемам викладання цих дисциплін він присвятив низку статей, в яких протягом багатьох років доводить їх необхідність для формування сучасного спеціаліста. Його переконання базується не лише на теоретичних уявленнях, а й на тій практиці викладання курсів «Історія фізики», «Концепції сучасного природознавства», які він вже багато років викладає в Дніпропетровському національному університеті. Свої погляди та аналіз ситуації, що склалася в Україні з викладанням історико-наукових та історико-технічних дисциплін В.С. Савчук оприлюднив у ґрунтовній статті-огляді [180].

Є ще одна особливість дослідницької роботи В.С. Савчука. Він дуже часто звертається до персоналій, з особливою пристрасною досліджує їх долі. Багато з тих персонажів, до вивчення яких звертається дослідник, набувають після його розвідок в очах наших сучасників нового забарвлення, розкриваються з інших маловідомих сторін. Ф.В. Тарановський, І.Я. Акім'єв, Л.М. Фортунато, П.Г. Рубін, В.В. Стронський, Ф. Олексієнко, Ф.Н. Шведов, А.Е. Малиновський і багато інших науковців, вчених сприймаються після праць В.С. Савчука набагато опукліше, а про певні напрями їхнього життя і діяльності ми взагалі дізнаємося вперше [135-136]. Вкажу тільки на один момент. Саме В.С. Савчук знайшов у результаті напружених пошуків світлину Ф.В. Тарановського — одного з перших дванадцяти академіків ВУАН і єдиного з них, чия світлина була взагалі відсутньою, саме він повернув з небуття ім'я видатного українського фізика А.Е. Малиновського, відомого в світі відкриттям так званого «ефекту Малиновського» тощо, відтворив невідомі та маловідомі або забуті сторінки з історії науки в Україні, спадщини діячів науки і техніки.

У біобібліографічному покажчику наведено також низку рецензій В.С. Савчука на монографії з питань історії науки [205-213]. Ознайомлення з ними свідчить про широке коло інтересів дослідника, про те, що він добре знайомий з різними напрямами досліджень в цій галузі і, зокрема з тими дослідженнями, які проводяться й за кордоном.

Короткий огляд наукових праць та навчально-педагогічної діяльності В.С. Савчука свідчить про багатогранність його діяльності. В.С. Савчук є академіком АН вищої школи України (1998, Відділення історії науки, освіти і техніки), відмінник освіти України (2001), Заслужений працівник освіти України (2003). Його нагороджено Почесною грамотою Міністерства аграрної політики України (2002), нагородою Ярослава Мудрого в АН ВШ України (2003) за здобутки в науковій роботі. Він є членом Всеукраїнської спілки краєзнавців, головою Дніпропетровського відділення Товариства істориків науки України, активним учасником громадсько-наукового та краєзнавчого життя Дніпропетровська.

*Доктор біологічних наук, професор,
завідувач кафедри екології та безпеки
життєдіяльності на залізничному
транспорті, академік АН ВШ України
О. Я. Пилипчук*

Надруковано:

САВЧУК Варфоломій Степанович: Біобібліографічний покажчик наукових та навчально-методичних праць / Упорядники: Т. О. Гребінник, В. В. Вакулик; вступна стаття О. Я. Пилипчук. - Д.: Вид-во ДНУ, 2005. - 100 с.

ISBN 966-551-170-X

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ПРАЦЬ

1970

1. Математическая модель мотонейрона // Биокibernетика и бионика. Мат-лы IV Укр. республ. научн. конфер. - К., 1970. - С. 19. (Співавтор - А.И. Подковыров).

1971

2. Анализ условий существования автоколебаний в ферментативной реакции с субстратным угнетением и продуктной активацией // Колебательные процессы в биологических и химических системах. - Пушино-на-Оке, 1971. - С. 54-58. (Співавтори - Е.Е. Сельков, В.А. Самойленко).

1972

3. Анализ афферентной импульсации блуждающего нерва // Тези доповідей 9-го з'їзду Укр. фізіол. тов-ва, - Запоріжжя, 1972. - С. 313. (Співавтори - В.И. Скок, И.Н. Ремизов).
4. Анализатор электрической активности нервных волокон интактного нерва // Физиол. журн. СССР. - 1972. - Т. 58, № 10. - С. 1638-1641. (Співавтори - В.И. Скок, И.Н. Ремизов).

1973

5. Анализ компонент электрограммы, отводимой от симпатического нерва кошки // Тезисы докладов 5-й Всесоюз. конфер. по нейрокибернетике. - Ростов-на-Дону, 1973. - С. 268. (Співавтори - Ю.И. Петунин, В.И. Скок).
6. А. с. 389779, СССР. Устройство для исследования импульсных потенциалов нервных тканей // Бюллетень изобретений. - 1973. - № 30. (Співавтори - В.И. Скок, И.Н. Ремизов).

1974

7. Компонентный анализ электрограммы периферического нерва // Доклады АН СССР. - 1974. - Т. 214, № 6. - С. 1442-1444. (Співавтори - Ю.И. Петунин, В.И. Скок).
8. Тоническая активность отдельных групп волокон депрессорного нерва в условиях повышенного кровяного давления // Мат-лы Всесоюз. симпозиума «Функционирование анализаторов при действии на организм экстремальных раздражителей». - Л., 1974. - С. 94. (Співавтор - В.И. Скок).
9. О скорости проведения в тонически активных преангионных волокнах ВШСГ кошки // Тезиси докладов IX конференции молодых ученых Института физиологии им. А.А. Богомольца АН УССР. - К., 1974. - С. 30.
10. Исследование тонической активности интактных нервов при помощи метода совпадения отводимых потенциалов действия: Автореф дис. ... канд. биол. наук. - Киев, 1974. - 30 с. -
Машинопись.
11. Исследование тонической активности интактных нервов при помощи метода совпадения отводимых потенциалов действия: дис. ... канд. биол. наук. - Киев, 1974. - 180 с. -
Машинопись.

1975

12. Исследование афферентной импульсации волокон блуждающего нерва при помощи метода совпадения отводимых потенциалов действия // Нейрофизиология. - 1975. - № 4. - С. 265-271. (Співавтори - В. Й. Скок, И.Н. Ремизов).

1977

13. Тоническая активность различных групп афферентных волокон интактного депрессорного нерва в условиях нормального и повышенного кровяного давления // Современные проблемы нейрофизиологии. - Л.: Наука, 1977. - С. 35-42. (Співавтор - В.И. Скок).

1978

14. Исследование тонической активности волокон блуждающего нерва при помощи метода совпадения отводимых потенциалов действия // Современные проблемы физиологии возбудимых образований. - К.: Наук, думка, 1978. - С. 79-84. (Співавтор - И.Н. Ремизов).
15. Исследование фазовых превращений при изотермическом распаде титанового сплава ВТЗ-1 // Тезиси докладов областной научной конференции «Молодые ученые и специалисты металлургии - научно-техническому прогрессу в 10-й пятилетке». - Днепропетровск, 1978. - С. 112-113. (Співавтори - О.М. Шаповалова, И.А. Маркова, Н.Е. Калинина).
16. Структурные превращения закаленного титанового сплава ВТЗ-1 // Там само. - С. 113-114. (Співавтори - Е.А. Сизько, А.И. Емельянов, О.М. Шаповалова).

1979

17. Введение в курс общей физики. - Днепропетровск: ДГУ, 1979. - 28с.
18. Руководство к лабораторным работам по физике. Часть 2, вып. 2. - Днепропетровск: ДГУ. - 1979. - 72 с. (Співавтори - Н.П. Белик, Г.В. Довченко и др.).

1980

19. Организация самостоятельной работы студентов при изучении курса общей физики // Методические указания по совершенствованию планирования и эффективности организации самостоятельной работы студентов. - Днепропетровск: ДГУ, 1980. - С. 54-56.

1981

20. Влияние старения на физические свойства ковального титанового сплава ВТЗ-1 // Материалы I Всесоюзной конференции «Влияние термообработки на свойства титановых сплавов». - Днепропетровск, 1981. - С. 154-155. (Співавтори - Г.В. Довченко, А.И. Емельянов, И.Ю. Чепя).
21. Установка для измерения электросопротивления металлов и сплавов в интервале температур 300 - 1300 К // Там само. - С. 186-187. (Співавтори - Г.В. Довченко, С.А. Божко).
22. Применение физических методов исследования для изучения фазовых превращений в титановых сплавах // Там само. - С. 21. (Співавтори - Г.В. Довченко, Н.А. Крыжановская, И.Д. Кедрин и др.).
23. Электричество и магнетизм. Руководство к лабораторным работам по физике. Часть II. - Днепропетровск: ДГУ, 1981. - 60 с. (Співавтори - Г.В. Довченко, Ю.А. Крикун, Н.А. Крыжановская и др.).

1982

24. Установка для измерения сопротивления металлов и сплавов в интервале температур 300-1373 К. - М., 1981. - 8 с. - Деп. в ВИНТИ 10.02.1982, №588-82. (Співавтори - Г.В. Довченко, С.А. Божко).
25. Изучение особенностей фазовых переходов титанового сплава ВТ23 физическими методами // Межвузовский тематический сборник «Улучшение свойств титановых сплавов и сталей и проблемы использования титановых отходов». - Днепропетровск: ДГУ, 1982. - С. 43-50. (Співавтори - Г.В. Довченко, И.Д. Кедрин, А.К. Фетисов и др.).
26. Руководство к лабораторным работам по общей физике. Часть 1, вып.2. - Днепропетровск: ДГУ, 1982. - 56 с. (Співавтори - И.В. Алексахин, Е.А. Сизько, А.К. Потапова и др.).
27. Руководство к лабораторным работам по общей физике. Часть 2, вып.1. - Днепропетровск: ДГУ, 1982. - 56 с. (Співавтори - Г.В. Довченко, З.Н. Таран, Н.А. Крыжановская и др.).
28. Руководство к лабораторным работам по физике. - Днепропетровск: ДГУ, 1982. - 64 с. (Співавтори - И.В. Алексахин, Г.В. Довченко, А.П. Максименко и др.).

1983

29. Руководство к лабораторным работам по физике. Механика - Днепропетровск: ДГУ, 1982. - 64 с. (Співавтори - И.В. Алексахин, Г.В. Довченко, Н.А. Крыжановская и др.).

1985

30. А.с. № 1159989, СССР. Устройство для определения твердой и жидкой фазы угольной пластической массы // Бюллетень изобретений СССР. - 1985. - №3. (Співавтори - Вяч. С. Савчук, В.Г. Коренюженко).
31. Структура и электропроводность $\alpha+\beta$ - титанового сплава ВТЗ-1. - М., 1985. - 12с. - Деп. в ЦНИИЦветМет. экономики и информации в 1985 г. - №1267-1М (Співавтори - О.М. Шаповалова, Д.И. Шевчук, Г.В. Довченко).

32. Методические указания к выполнению лабораторных работ по разделу «Электричество и магнетизм». - Днепропетровск: ДГУ, 1985. - 52 с. (Співавтори - Г.В. Довченко, А.П. Максименко, Н.А. Крыжановская и др.).
33. Методические указания к выполнению лабораторных работ по разделу «Оптика. Физика твердого тела». - Днепропетровск: ДГУ, 1985. - 52 с. (Співавтори - О.М. Шаповалова, Г.В. Довченко, Ю.А. Крикун, А.К. Фетисов и др.).
34. Методические указания к выполнению лабораторных работ по разделу «Оптика, атомная и ядерная физика». Часть 2. - Днепропетровск: ДГУ, 1985. -64 с. (Співавтори-О.М. Шаповалова, Г.В. Довченко, А.Е. Потапова и др.).
35. Методические указания к решению задач по разделу «Механика и молекулярная физика». - Днепропетровск: ДГУ, 1985. - 52 с. (Співавтори - Г.В. Довченко, А.П. Максименко, А.К. Фетисов и др.).

1986

36. Методические указания к выполнению лабораторных работ по разделу «Механика». - Днепропетровск: ДГУ, 1986. - 52 с. (Співавтори - А.П. Максименко и др.).
37. Влияние высокотемпературной термообработки на физические свойства сплава ВТЗ-1 М., 1986. - 11 с. - Деп. в ЦНИИЦветМет. экономики и информации в 1986 г. (Співавтори - О.М. Шаповалова, Г.В. Довченко, Е.А. Сизько, И.А. Маркова).
38. Методические указания к решению задач по разделу «Электричество и магнетизм». - Днепропетровск: ДГУ, 1986. - 52 с. (Співавтори - Г.В. Довченко, А.П. Максименко, А.К. Фетисов и др.).
39. Задания для самостоятельной работы студентов по курсу физики «Атомная и ядерная физика. Физика элементарных частиц». - Днепропетровск: ДГУ, 1986. - 44 с. (Співавтори - Г.В. Довченко Е.А. Сизько).
40. Методические указания к решению задач по разделу «Механика». - Днепропетровск: ДГУ, 1986. - 52 с. (Співавтори - Г.В. Довченко, Е.А. Сизько, А.Е. Потапова).

1987

41. Применение резистометрического анализа к выбору режима старения титанового сплава ВТЗ-1 // Межвузовский тематический сборник «Повышение качества металлических конструкционных материалов. Безотходные технологические процессы».- Днепропетровск: ДГУ, 1987.-С. 43-48. (Співавтори - Г.В. Довченко, А.Н. Емельянов).
42. Влияние газонасыщения на электрические свойства сплава ВТЗ-1 // Межвузовский тематический сборник «Повышение качества металлических конструкционных материалов. Безотходные технологические процессы». - Днепропетровск: ДГУ, 1987. - С. 51-57. (Співавтори - Г.В. Довченко, О.М. Шаповалова, Е.А. Сизько, И.А. Маркова и др.)

1988

43. Влияние магнитного поля на бактериальное выщелачивание марганца. - М., 1988. - 8 с. - Деп. в ВИНТИ 4.07.1988, № 5361-1388. (Співавтори - Г.И. Тырыгина, М.П. Савченко).
44. А.с. №1407985, СССР. Способ бактериального выщелачивания марганца из руд // Бюллетень изобретений СССР. - 1988. - № 5. (Співавтори - Г.И. Тырыгина, М.П. Савченко, Ю.С. Бабенко, О.М. Шаповалова).
45. Развитие физики на Днепропетровщине в первое десятилетие Советской власти на Украине // В.И. Вернадский и отечественная наука. Тезисы докладов Всесоюзной научной конференции по истории науки и техники, посвященной 125-летию со дня

- рождения В.И. Вернадского. - Одесса, 1988. - С. 179-180. (Співатор - Е.К. Ефремова).
46. Устройство для исследования квазистационарных токов // Посвідчення на рацпропозицію № 615. - Дніпропетровськ: ДДУ, 1988. (Співатор - В.Л. Андрієвський).
47. Установка для изучения зависимости магнитных свойств ферромагнетиков от температуры и определения точки Кюри // Посвідчення на рацпропозицію № 643. - Дніпропетровськ: ДДУ, 1988. (Співатор - В.Л. Андрієвський).
48. «Слід розвинути секцію фізики...» // За передову науку. - 1988.-№3.-С. 1-2.

1989

49. Андрей Эдуардович Малиновский (1884 - ?) // Очерки истории естествознания и техники (Далі - ОИЕТ) - К.: Наук. думка, 1989. -№ 36. - С.124-128.
50. Развитие физики на Днепропетровщине в 1917-1928 гг. // ОИЕТ. - К.: Наук. думка, 1989. - № 37. - С. 23-28. (Співатор - Е.К. Ефремова).
51. Программированные вопросы для безмашинного контроля подготовки студентов к выполнению лабораторных работ по курсу «Общая физика». - Днепропетровск: ДГУ, 1989. - 52 с. (Співатори - Г.В. Довченко, Ю.А. Крикун, С.П. Юдин и др.).
52. Задания для самостоятельной работы студентов по курсу физики (оптика, атомная и ядерная физика). - Днепропетровск: ДГУ, 1989. - 44 с. (Співатори - Г.В. Довченко, Ю.А. Крикун и др.).

1990

53. Действие магнитного поля на бактериальное выщелачивание марганца // Микробиол. журн. - 1990. - Т. 52, № 3. - С. 84-88. (Співатор - Г.И. Тырыгина).
54. Перші астрономічні дослідження на Катеринославщині // Збірник доповідей обл. наук.-практ. конфер. з історичного краєзнавства. - Дніпропетровськ, 1990. - С. 88-91. (Співатор - Г.В. Довченко).
55. Проблема преэминентности в науке и технике: общества, школы, идеи // Мат. Межд. (XIII Киевского) симпозиума по науковедению и научно-техническому прогнозированию «Современное науковедение и перестройка советской науки». - Ч. 3. -Проблеми истории науки и техники. - К.: Наук. думка, 1990. -С. 123-125.
56. Діяльність І.Я. Акинфієва в катеринославських науково-природничих товариствах по вивченню та охороні рослинного світу // Рослинний світ України та його охорона. - К.: КДП, 1990. - С. 14-20. (Співатор - О.Д. Гончар).
57. Екатеринославское научное общество (к истории вопроса) // Общества естествоиспытателей в университетах дореволюционной России: к 125-летию начала деятельности. — Л., 1990. - С. 29-33. - (Препринт/АН СССР, Ленинградское отделение ИИЕТ: № 8).
58. Методические указания по применению программируемых калькуляторов в физическом практикуме (электричество и магнетизм). - Днепропетровск: ДГУ, 1990. - 64 с. (Співатор - В.Л. Андрієвський).

1991

59. Способ использования энергии магнитного поля в процессах бактериального выноса марганца из руд // Магнитобиология и магнитотерапия в медицине. Материалы Всесоюзного симпозиума. - Сочи, 1991. -С. 74. (Співатор - Г.И. Тырыгина).
60. Создатели новой техники в Украинской СССР / Отв. ред. В.И. Оноприенко - К.: Наук. думка, 1991 (колективна монографія). - Из змісту: Ученый-металлург П.Г. Рубин / Матвеева Л.В., Савчук В.С. - С. 73-86.

61. У истоков Украинской ассоциации физиков (из переписки А.Г. Гольдмана и Г.Г. Де Метца) // ОИЕТ. - К.: Наук. думка, 1991.-№39.-С. 72-78.
62. К истории организации Екатеринославского университета и его естественнонаучных факультетов // ОИЕТ. - К.: Наук. думка, 1991.-№ 40.-С. 38-51.
63. Флорист, дослідник, педагог // Рад. школа. - 1991. - № 8. -С. 61-64.
64. Общество содействия успехам естественно-математических и технических наук при Екатеринославском высшем горном училище // Мат. науч. конфер. мол. ученых. - К., 1991. - С. 102-103.
65. До питання про популяризаційну діяльність вчених-природознавців України в дореволюційній періодичній пресі // Укра їнська журналістика-90. Тези допов. II Республ. наук.-практ. конфер. - К., 1991. - С. 16-18.
66. Курс истории физики и его роль в формировании ценностных установок и гуманитаризации высшего образования // Всесоюзная научно-методическая конференция «Физика в системе современного образования ФССО-91». Тезисы докладов. Ленинград-Репино, 12-16 мая 1991 г. - Л., 1991. -С. 94-95.

1992

67. Популяризація науки в Україні: Історія і сучасність / За ред. А.З. Москаленка та О.Ф. Коновця. - К.: Хрещатик, 1992. (Коллективна монографія). - Из змісту: І.Я. Акінфієв - вчений і популяризатор природознавчих наук / Савчук В.С. - С. 69-75.
68. Первые инженерные собрания и общества в Российской империи // Вопросы истории естествознания и техники (Далі - ВИЕТ).-М.: Наука, 1992. -№ 1.-С. 105-111
69. О роли курсов «История физики» и «История техники» в гуманизации преподавания фундаментальных и технических дисциплин // Гуманітарні проблеми освіти. - Дніпропетровськ: ДДУ, 1992. - С. 144-148. (Співавтор - С.П. Юдин).
70. Курс «История физики» - необходимый элемент двухступенчатой системы подготовки специалистов // Проблемы педагогики высшей школы. -Днепропетровск, 1992. - С. 51-55. (Співавтор - С.П. Юдин).
71. О преподавании «Истории физики» и «Истории техники» в университете // Тези Всеукраїнської конференції «Гуманізація і гуманітаризація - пріоритетний напрямок розвитку державної політики України в галузі вищої освіти». - 4.2. - Дніпропетровськ: ДДУ, 1992. - С. 80. (Співавтор - С.П. Юдин).
72. К истории изучения деятельности научных обществ Приднепровья // История общественной мысли России и Украины XVII - начала XX в. - Днепропетровск, 1992. - С. 105-111.
73. Методические указания и задания для самостоятельной работы по электричеству и магнетизму. - Днепропетровск: ДГУ, 1992. - 56 с. (Співавтори - Г.В. Довченко, С.Н. Макренко, Л.Д. Мельникова и др.).
74. Університет імені ... , якою буде наступна назва // Дніпропетровський університет. - 1992. - жовтень. - С. 3.

1993

75. История Днепропетровского университета / Відп. ред. В.Ф. Прісняков - Дніпропетровськ: ДДУ, 1993. - 240 с. (Співавтори - С.І. Поляков, Ю.А. Лопатін, А.Б. Шляхов, Є.І. Бородін).
76. До історії виникнення Катеринославського наукового товариства//УІЖ. - 1993.-№ 10.- С.118-121.
77. Новоросійське товариство дослідників природи - науковий та просвітницький центр Півдня України // Вестник Днепропетровского университета. История и философия

- науки и техники. - 1993.-Вып. 1.- С. 73-83.
78. Культурно-просвітницька діяльність Миколаївського товариства аматорів природи на початку ХХ ст. // Питання історії України. Історико-культурні аспекти. - Дніпропетровськ, 1993. - С. 187-193.
79. Діяльність П.М. Бучинського у Новоросійському та Кам'янець-Подільському товариствах природознавців // Культура Поділля: Історія і сучасність. — Мат. Другої наук.-практ. конфер., присвяченої 500-річчю м. Хмельницького 27-29 серпня 1993 р. - Хмельницький, 1993. - С. 240-242.
80. Общественно-научные организации и региональные проблемы: опыт отечественной истории // Наука и культура региона: концепции развития. - Улан-Удэ: БНЦ СО РАН, 1993. - С. 47-64.
81. Общественно-научные организации и проблема сохранения научного потенциала общества: опыт отечественной истории (1916-1922 гг.) // Мат. Межд. (XIV Киевского) симпозиума по науковедению и научно-техническому прогнозированию «Развитие науки и преобразования в обществе: опыт, проблемы и стратегии». - К.: Наук. думка, 1993. - С. 36.
82. Історико-наукові проблеми в учбовому процесі вищої школи // Українознавство та гуманізація освіти: Тези допов. Всеукр. наук.-практ. конфер. - Дніпропетровськ, 1993.-Ч. 1.- С. 134-136.
83. Видатні діячі Катеринославського наукового товариства як краєзнавці (матеріали до персоналій І.Я. Акинфієва та Я.П. Новицького) // Мат. VI Всеукр. наук. конфер. з історичного краєзнавства. - Луцьк, 1993. - С. 259-260.
84. І оживе минуле // Дніпропетровський університет. -1994. -15 червня. Рец. на книгу: Микола Чабан. Вічний хрест на грудях землі. - Дніпропетровськ, 1993. - 104 с.
85. Чи знаєте ви, що перший підручник з мовознавства українською мовою написано в стінах нашого університету // Дніпропетровський університет. - 1993. - № 1-2. - С. 2

1994

86. Естественнонаучные общества Юга Российской империи: Вторая половина XIX. - начало XX в. - Днепропетровск: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1994. - 232 с.
- Д. Уинер (Тусон, Аризона, США)* [Рецензія] // Вопросы истории естествознания и техники. - М.: Наука, 1996. - №1. -С. 137-139. - Рец. на кн.: Савчук В.С. Естественнонаучные общества юга Российской империи: вторая половина XIX - начало XX вв. - Днепропетровск: Издательство Днепропетровского государственного университета, 1994. - 232 с.
- Петренко В.М.* [Рецензія] // Екологія та ноосферологія. -1996. - Т. 2, № 3-4. - С. 192-194. - Рец. на кн.: Савчук В.С. Природничо наукові товариства Російської імперії: друга половина XIX - початок ХХ ст. Дніпропетровськ, 1994. - 232 с. (рос. мовою).
87. Екатеринославское отделение Русского технического общества: Основные направления и итоги деятельности // Нариси з історії природознавства і техніки. - 1994. - Вип. 41. - С. 87- 101.
88. Наукові товариства в контексті історико-наукових досліджень // Історія науки і техніки: проблеми дослідження, викладання, гуманізації освіти. Тези Всеукр. наук.- практ. конфер. - Дніпропетровськ, 1994.-С. 74-75.
89. К истории развития представлений о кинетической теории газов проф. Ф.Н. Шведовым // Там само. -С. 139-140. (Співавтор - Г.В. Довченко).
90. Житомир і Волинь у житті і творчості природознавців Півдня України другої половини XIX - початку ХХ ст. // Житомир в історії Волині та України. Тези доповідей Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції. - Житомир: ЖОСЖУ, 1994. - С. 176-178.
91. Экологические проблемы Приднепровья в историческом контексте // Матеріали

міжнародного (XIX Київського) симпозиуму з наукознавства та науково-технічного прогнозування. - К., 1994.-С. 107-108.

1995

92. Научные общества и культурная революция на Украине // ВИЕТ.-М.; Наука, 1995. -№ - 1. - С. 81-91.
93. И.И. Мечников и Новороссийское общество естествоиспытателей // Илья Мечников - великий сын Украины и человечества. Докл. науч. конфер., посв. 150-летию со дня рождения И.И. Мечникова. - Одесса, 1995. - С. 72-75.
94. Новороссийское общество естествоиспытателей и европейское научное сообщество (1869-1930) // История науки и техники: Проблемы и перспективы. - М., 1995. - С. 65-66.
95. Прилади І.П. Пулюя і їх використання фізиками України // Міжн. наук, конфер., присвячена 150-річчю від дня народження видатного українського фізика і електротехніка Івана Пулюя. Львів. 23-26 травня 1995 р.- Львів, 1995. - С. 39-40.
96. До питання розвитку кінематичної геометрії в Україні. Ісаак Юхимович Огієвецький і його праця «Основы плоской кинематической геометрии». - 1995. -12с.- Деп. в Укр. НДІН- ТІ. - 1995. (Співавтор - С.А. Федосова).
97. Д.І. Яворницький і Катеринославське наукове товариство // Міжн. конфер. «Регіональне та загальне в історії», присвячена 140-річчю з дня народження Д.І. Яворницького. — Дніпропетровськ, 1995.-С. 5-8.
98. Історичне краєзнавство в природничо-наукових товариствах Криму другої половини XIX - початку XX ст. // Всеукр. наук. конфер. «Історичне краєзнавство в Україні: Традиції і сучасність»: Матеріали пленарного та секційних засідань: В 2 ч. - Київ: Рідний край, 1995. - Ч. 1. - С. 30-31.
99. До історії становлення бальнеології в Україні // Нові підходи до організації і проведення лікування, реабілітації та рекреації в умовах курорту. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (жовтень 1995 року). - Трускавець., 1995.- С. 19-21. (Співавтори - С.П. Руда, О.Ф. Коновець).
100. Внесок вчених Півдня України в геологічні і ґрунтознавчі дослідження Волині (друга половина XIX – початок XX ст.) // Звягель древній і вічно молодий. Тези Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції з нагоди 200-річчя утворення Волинської губернії, 200-річчя Волинської єпархії та 200-річчя найменування Звягеля Новоградом-Волинським (13-16 вересня 1995 р.). - Новоград-Волинський, 1995. - С. 144-145.
101. Роль природи у вихованні учнів. Від І.Я. Акінфієва до В.О. Сухомлинського // Нива знань. - 1995. - № 4. - С. 40-41.
102. Методичні вказівки і завдання для самостійної роботи з основ термодинаміки і молекулярної фізики. - Дніпропетровськ: РВВ ДДУ, 1995. - 52 с. (Співавтори -Г.В. Довченко, С.М. Макренко, Л.Д. Мельникова та ін.).
103. Историко-научный анализ деятельности естественнонаучных обществ Юга Украины, Крыма и Бессарабии: вторая половина XIX. - начало XX в.: дис. ... д-ра ист. наук. - Днепропетровск, 1995 - 451 с. - Машинопись.

1996

104. Иван Яковлевич Акинфиев. - М.: Наука, 1996. - 112 с.
105. К истории становления металлофизики в Украине (днепропетровский период жизни и деятельности Г.В. Курдюмова) // Металлофизика и новейшие технологии. - 1996. - Т. 18, № 11. -С. 71-79.
106. Крымско-Кавказский горный клуб: к вопросу о типах дореволюционных научных обществ // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Історія і філософія науки і техніки. - Д., 1996. -

Вип. 2. - С. 105-113.

107. Л.М. Фортунато и развитие отечественного сталеплавильного производства // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Історія і філософія науки і техніки. - Д., 1996. - Вип. 2. - С. 131-145 (Співавтор - Л.В. Матвеева).
108. К истории перехода Севастопольской биологической станции в ведение Петербургской Академии наук: в поисках истины // Наука и техника: Вопросы истории и теории / Материалы к XII конференции СПб. отделения национального комитета по истории и философии науки и техники (19-21 ноября 1996 г.). - СПб., 1996.-Вып. 12.-С. 73.
109. Ученые Днепропетровска и репрессии 30-х годов // Інтелігенція: суть, історичні долі, перспективи. Міжнародна наукова конференція. Тези доповідей. Червень 1996 р. - Дніпропетровськ. - 1996.-С. 129-130.
110. Історико-науковий аналіз діяльності природничонаукових товариств Півдня України, Криму та Бессарабії: друга половина XIX. - початок XX ст.: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. - Дніпропетровськ, 1996 - 36 с. - Машинопис.

1997

111. Федір Олексієнко: талант і доля // Красзнавчий альманах. - Дніпропетровськ: ДОУНБ, 1997. - Вип. 1. - С. 44-52.
112. Нариси з історії фізичних досліджень на Дніпропетровщині (1917-1945). - Д.: РВВ ДДУ, 1997. - 68 с.
113. Програма курсу: «Історія природознавства: когнітивні, соціально-культурні та інституціональні аспекти». - Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1997. -12с. (співавтори - Е.І. Колчинський та О.Я. Пилипчук).
114. Of the history of the development of Metal Physics (Dnepropetrovsk Period in the life and activity of G.V. Kurdjumov) // Met. Phys. Adv. Techn. – 1997. Vol. 16 – P. 1319-1333.
115. Applied Sciences in Ukraine and the Activity of the Zemstvo (Municipal Government) in the Second Half of the 19th Century // XXth International Congress of History of Science (Liege, Belgium). 20-26 July 1997. – Book of Abstracts-Scientific Sections / Editor Carmella Opsomer – Liege: Centre d’Histoire des Sciences et des Techniques, Universite de Liege, 1997.-P. 553.
116. Музеї Катеринославщини у пореформену добу як осередки краєзнавчої роботи // Наукові доповіді міжнародної науково-методичної конференції. - Херсон, 1997. - С. 83-84. (співавтор - Т.О. Гребеннік).
117. Музейная тема в жизни и деятельности А.А. Браунера // Памяти профессора А.А. Браунера. Сборник воспоминаний и научных трудов. - Од.: Астропринт, 1997. -С. 70-74. (співавтор - ТА. Гребенник).
118. Науково-практичні питання сільського господарства в діяльності природознавчих товариств Півдня України та Бессарабії // Питання аграрної історії України та Росії. Матеріали міжвузівських наукових читань, присвячених пам'яті Д.П. Пойди. - Дніпропетровськ, 1997. - С. 67-72.
119. Громадські об'єднання як предмет історико-наукових досліджень // Українознавство. III Міжнародний конгрес українців. Харків. 26-29 серпня 1996 р. - К., 1997. - С. 198-201.
120. Про деякі підходи до вивчення взаємозв'язків між природознавцями України і Росії у XIX століття // Україно-російські культурні зв'язки: історія і сучасність. Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції. - Дніпропетровськ, 1997.-С. 30-31.

1998

121. Опытные сельскохозяйственные станции Российской империи: тенденции развития на

- рубеже XIX - XX веков // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Історія і філософія науки і техніки. - Д., 1998. - Вип. 4. - С. 96-111. (Співатор - О.Ю. Елина).
122. Ф.М. Тарановський: життєвий шлях та наукова діяльність // Наука і наукознавство. - 1998. - № 1. - С. 96-102.
123. Севастопольская биологическая станция и ее переход в ведение академии наук (С.-Петербург): в поисках истины // Экология и ноосферология.-1998.-№ 1-2.-С. 191-202.
124. Рец. на книгу: Непомнящий А.А. Очерки развития исторического краеведения в XIX - начале XX века. - Симферополь- Таврида, 1998. - 230 с. // Культура народов Причерноморья. -1998. -№3.-С. 425-427.
125. Павел Германович Рубин: Штрихи к портрету // Філософія, культура, життя. - Дніпропетровськ, 1998. - № 1. - С. 7-15.
126. Періодична преса як джерело з історії громадсько-наукових об'єднань природознавців Півдня Російської імперії // Вісник Дніпропетровського державного університету. Історія та археологія. - 1998. - № 3. - С. 50-57.
127. Екскурсії у шкільній освіті (із історії педагогічної думки в Україні) // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя. Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції (1-3 жовтня 1998 р., м. Херсон). - К.: Реформа, 1998. - С. 78-80.
128. А.Н. Поль и Ф.Э. Келлер: Экономические и культурные инициативы // Украина и Германия. Экономическое и интеллектуальное сотрудничество (XI-XX вв.). Материалы Международной научной конференции. - Т. 2. - Днепропетровск, 1998. - С. 26-33.

1999

129. Applied Sciences in Ukraine and the Activity of the Zemstvo (Municipal Government) in the Second Half of the 19th Century. – Science, Technology and Political Change. Proceedings of the XXth International Congress of History of Science (Liege) 20 – 26 July, 1997. – Liege, 1999.- Vol. 1. - P. 97-106.
130. Перший професор фізики у Дніпропетровську // Відроджена пам'ять. - Д., Науково-редакційний центр обласної редколегії по підготовці і виданню тематичної серії «Реабілітовані історією»: Вид-во «Моноліт», 1999. - С. 328-342.
131. «Цією галуззю фізики в СРСР ніхто не займався // Там само. - С. 412-422.
132. «Навмисно не сказав про роль партії» // Там само. - С. 471-479.
133. З дніпропетровських хіміків у АН України був не лише Л.В. Писаржевський // Там само. - С. 479-488.
134. Бессер В.Г. // Немцы России /Энциклопедия. - М.: ЭРН, 1999.-Т. 1.-С. 191-192.
135. Браунер А.А. // Там само. - С. 246-247. (Співатори - В. Дьяков, Н. Шевчук).
136. Брикнер А.Г. // Там само. - С. 257-258.
137. Брун Ф.К. // Там само. - С. 266-267.
138. Видгальм И. М. // Там само. -С. 351-352.
139. Генкель А. Г.// Там само.-С. 515-516.
140. Гольде К. Л. // Там само. - С. 599.
141. Графф В. Е. (фон) // Там само. - С. 622. (Співатор - С. Й. Бобилева).
142. І.Я. Акінфієв (1851-1919) // Свята справа. - 1999. - № 1 (3). - С. 42-44.
143. І.Я. Акінфієв і степове лісівництво у Катеринославській губернії // Там само - С. 44-46.
144. Біля витоків Національної гірничої академії: Від Катеринославського вищого гірничого училища до гірничого інституту (1896-1912) //Бористен. - 1999. - № 12(102). -С. 8; Продовження // Там само. - 2000. - № 2(104). - С. 13-14; Продовження // Там само. - 2000. - № 3(105). - С. 4-5;
145. Новое историко-библиографическое исследование. По поводу издания: Непомнящий А.А. Записки путешественников и путеводители в развитии исторического краеведения Крыма // Библиотечное дело и краеведение. - Киев-Симферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 1999. - С. 156-160.

2000

146. Фізичний практикум. Електрика і магнетизм. Навчальний посібник (з грифом Міністерства освіти і науки). - Д.: РВВ ДНУ, 2000. - 96с.
147. Г. В. Курдюмов і перші кроки металофізики в Україні (організаційно-науковий аспект) // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Історія і філософія науки і техніки. - 2000. - № 7. - С. 111 - 117.
148. Біля витоків фізики горіння та вибухів в Україні: ескіз наукової біографії А. Е. Малиновського // Праці НТШ. Студії з поля історії української науки і техніки. - Л., 2000. - Т. 4. - С. 164-174.
149. Витоки українського ракетобудування // Борисфен, 2000.-№9(111)-С. 6-7; № 10(112).-С. 5-8 (Співавтор - Ф.П.Санін).
150. До історіографії життя і діяльності видатного українського математика М. П. Кравчука // Наук. зб. «Велика Волинь». - Житомир, 2000. - Т. 21. - С. 324-326.
151. Вища жіноча освіта у Катеринославі: кінець ХІХ - початок ХХ ст. // Історія України (збірник на пошану акад. П.Т. Тронька). - К., 2000. - Вип. 11.- С. 127-138.
152. Перші кроки університетської освіти в Дніпропетровську // Бористен. - 2000. - № 5(107). - С. 3-4. (Співавтор -А.Г. Болєбрух).
153. Несостоявшаяся премия Петербургской академии наук имени капитана Р.Р. Стронского: К истории одного завещания // Пилигримы Крыма. Осень 2000. Путешествия по Крыму, путешественники о Крыме. - V Крымская Международная конференция (Крым, Симферополь, 7-8 октября 2000 г.). - Материалы. - В 2 томах. - Т. 2.-С. 118-123.
154. Витоки ракетобудування в Україні // Технологи прогресу. - 2001. - № 1. - С. 6 - 7. (Співавтор - Ф.П. Санін).
155. 150 років від дня народження Акинфієва Івана Яковича (1851-1919) // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат на 2001 рік. - Дніпропетровськ, 2000. - С. 99-101.

2001

156. «Секретний» підрозділ галузі: Нариси історії фізико-технічного інституту Дніпропетровського національного університету / Редкол. — М.В. Поляков (керівник). — Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2001. - 376 с. (Савчук В.С. - керівник авторського колективу). (Співавтори - С.П. Санін, В.Я. Яценко, М.Е. Кавун, А.В. Портнов)
157. Заснування та інституціоналізація Катеринославського обласного музею імені О.М. Поля // Історія України. - К., 2001. - Вип. 14. - С. 51-78. (Співавтор - Т.О. Гребінник).
158. Поряд з Нобелівськими лауреатами. Фізик Іван Пуллой у дзеркалі європейської культури ХХ століття // Південний архів. - 2001. -Вип. 13. - С. 89-93.
159. Поляки на Півдні України: незримі фахові угруповання та їх діяльність на прикладі вчених-біологів // Південний архів. -2001. - Вип. 5. - С. 58-69.
160. Астроном из Дерпта: к научной и педагогической деятельности С.Б. Шарбе в Украине // Historium Scientarium Baltica. Abstracts of XX Baltic conference on the History of Science, Tartu, January 30-31, 2000. - Tartu. - 2001. - P. 16-17.
161. Финансовые документы и их роль в историческом исследовании // Теоретико-методологические проблемы исторического познания. - Материалы международной научной конференции 1-2 февраля 2001 г. - Минск: БГУ, 2001. - Т. 2. - С. 193-195.
162. Міжнародна краєзнавча конференція, присвячена 100-річчю з часу заснування Товариства дослідників Волині «Житомирщина на зламі тисячоліть» // Вісник Дніпропетровського університету. Історія і філософія науки і техніки. - Дніпропетровськ, 2001. - №7.-С. 160 - 161.
163. Наукові аграрно-історико-бібліографічні читання, присвячені О.А. Янати // Вісник Дніпропетровського університету. Історія і філософія науки і техніки. -

- Дніпропетровськ, 2001. - № 8. - С. 103-104. (Співавтор - В.А. Вергунов).
164. Діяльність О.А. Янати в природничонаукових товариствах Півдня України (1908-1914) // Бюлетень Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки. — К., 2001. — Вип. 2 (2). -С. 42-51.
165. Some Sociological Aspects of Perception of Environmental Information in the Ukraine // International Workshop Sociology of Environmental Information (Germany). - 2001. - P. (Співавтори - Gerbilsky L., Najda N., Smotritsky E., Staroseletska O., Ushakov V.).
166. [До питання про викладання природничо-наукових дисциплін // Нива знань. - 2001. - №3. - С. 47-53. \(Співавтор - Є.Ю. Смотрицький\).](#)
167. Жінка у суспільному житті // Історія української науки на межі тисячоліть. - К., 2001. - Вип. 6. - С. 158-162. - Рец. на кн.: Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України другої половини XIX - початку XX ст. - Од.: Астропринт, 1998. -408 с.
168. К исследованиям истории развития ракетно-космической техники и физико-технической проблематики в Украине // Вісник Дніпропетровського університету. Ракетно-космічна техніка. - 2001. - Вип. 5.- С. 11-16. (Співавтор - Ф.П. Санін).
169. Федір Олексієнко - талант і доля // Свята справа. - 2001. - № 1 (4).-С. 34-37.
170. Квітковий календар Катеринославщини: Історія створення // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2002 р. - Дніпропетровськ, 2001. - С. 168-172. (Додаток - квітковий календар Дніпропетровщини).
171. Половые различия в отношении к проблеме «Экология и здоровье» // Перший національний конгрес з біоетики з міжнародною участю. 17-20 вересня 2001, Київ, Україна. - К., 2001. - С. 129-130. (Співавтори - Л. Гербельський, Л. Асоскова, Н. Найда, Е. Смотрицький, Е. Староселецкая, В. Ушаков).

2002

172. Деякі проблемні питання викладання теми «Електромагнітне випромінювання» і роль викладача в розкритті цих питань // Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики. - Кр. Ріг, 2002. - Т. 2. - С. 284-289.
173. Завдання для самостійної роботи студентів за курсом загальної фізики. - Дніпропетровськ, 2002. - 76 с. (Співкладачі - Є.А. Сизько, Н.В. Могилевська. За загальною редакцією С.П. Юдіна).
174. К вопросу о лечебной «timoфеевской» глине // Січеславщина. - 2002. - №4. - С. 32-37.
175. Громадсько-наукові об'єднання вчених у нових історичних умовах: механізми організації та управління // Інтелігенція і влада. Матеріали міжнародної наукової конференції. - Т. 2. - Одеса: Астропринт, 2002. - С. 162-167.
176. В.В. Таланов і агрономічна справа на Катеринославщині (1907-1917) // Гуманітарний журнал. - 2002. - Весна. - С. 120-125.
177. Авенариус Михаил Петрович // Немцы Украины. Материалы к энциклопедии «Немцы России». - М., 2002. – Вып. 7. - С. 6.
178. Вальтер Антон Карлович // Немцы Украины. Материалы к энциклопедии «Немцы России». - М., 2002. - Вып. 7. - С. 39. (Співавтор - Ю. А. Храмов).
179. Графф Виктор Егорович // Немцы Украины. Материалы к энциклопедии «Немцы России». - М., 2002. - Вып. 7. - С. 69-70. (Співавтор - С.И. Бобылева).
180. Корф Николай Александрович // Немцы Украины. Материалы к энциклопедии «Немцы России». - М., 2002. – Вып. 7. - С. 110-112. (Співавтор - С.И. Бобылева).
181. Лесоводство (степное) // Немцы Украины. Материалы к энциклопедии «Немцы России». - М., 2002. - Вып. 7. - С. 120-123. (Співавтор - С.И. Бобылева).
182. Рец. на бібліографічний покажчик «Почесний громадянин краю. До 170-річчя від дня народження Олександра Поля». - Дніпропетровськ, 2002. - 64 с. // Почесний громадянин краю. До 170-річчя з дня народження Олександра Поля. - Дніпропетровськ,

2002. - С. 6-7.

183. І. Шад - представник німецької філософії у Харківському університеті // Вопросы германской истории. - Днепропетровск: Видавництво Дніпропетровського університету, 2002. - Вып. 4. - С. 100-109.

2003

184. Історія Дніпропетровського національного університету / Голова редколегії М.В. Поляков. 3 вид., перероб. і доп. - Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. - 232 с. (колективна монографія). (Співавтори - Ю.А. Лопатін, В.Д. Мирончук, С.І. Світленко, С.І. Поляков, В.В. Іваненко, І.А. Шахрайчук, В.Я. Яценко, Т.М. Кондратюк, Є.І. Бородін, А.Г. Болебрух)
185. Професори Дніпропетровського національного університету. Біографічний довідник. 1918-2003. - Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетровського університету, 2003. - 320 с.
(Співупорядники - Г.М. Виноградов, Г.М. Книш, І.М. Ковальська-Павелко, Ю.М. Пазиніч, В.Г. Рибалка, С.І. Світленко, О.Г. Хмельников, Т.А. Чуднова, М.А. Шепелєв).
186. Історія природознавства як українознавча проблема // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Історія і філософія науки і техніки. - 2003.-№ 10.-С. 67-70.
187. До питання про історико-технічні дослідження в Україні на сучасному етапі // Дослідження з історії техніки. - К.: Політехніка. Екмо, 2003. — Вип. 2. - С. 16-22.
188. Викладання історії науки і техніки у вузах України // Наука та наукознавство. - 2003. - № 1(39). - С. 79-86.
189. Л.М. Фортунато и развитие мартиеновского производства - // Дослідження з історії техніки. - К.: Політехніка. Екмо, 2003. - Вип. 3. - С. 139-142.
190. Колізії однієї біографії // Вісник Національної Академії наук України. - 2003. - № 12. - С. 53-56. - Рец. на книгу: Оноприенко В.И. Борис Борисович Голицын. - М.: Наука, 2002. - 335с.
191. Історичне минуле класичного університету: «протоуніверситетська освіта» // Класичні університети - центри освіти, науки і культури регіонів: традиції і сучасність. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 16-17 грудня 2003 р., м. Дніпропетровськ. - Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2003. - С. 161-170.
192. Б.Н. Финкельштейн и развитие теоретической физики в Днепропетровске в довоенный период // Вісник Дніпропетровського університету. Фізика. Радіоелектроніка. - 2003. - № 10.-С. 179-184.
193. Скотарство у великих поміщицьких господарствах Наддніпрянщини (кінця ХІХ - початку ХХ ст.) // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. -Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту. - Вип. 2. - С. 144-152. (співавтор - В.В. Вакулик).

2004

194. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи. - К.: Генеза, 2004. -416с. (співавтор - М.В. Поляков).
- Дутенко Ю.К.* Ідея університету в минулому, сьогодні та майбутньому [Рецензія] // Наука і наукознавство. -К.: «Фенікс» УАННП, 2004. - №3(45). - С. 191-193. - Рец. на монографію: Поляков М.В., Савчук В.С. «Класичний університет: сучасний стан, еволюція, перспективи». - К.: Генеза, 2004. -416с.
- Січкаренко Г.* Університетська освіта і виклики часу [Рецензія] // Вісник Національної академії наук. - 2004. - № 10 - С. 62-66. Рец. на монографію: Поляков М.В., Савчук В.С. «Класичний університет: сучасний стан, еволюція, перспективи». - К.: Генеза, 2004.- 416с.

- Srogosz Tadeusz* [Рецензія]. M. V. Poljakov, V. S. Savczuk: Klasicznyj universitet. Ewoljicija, suczasnyj stan, pierspiektivi. Kijev, 2004, «Gienieza», ss 414 - nlb. 2, tab // Kvartalnik Historii Naucki i Techniki R. 50: 2005, nm 2.
- Санін Ф. П.* Відгук на монографію М. В. Полякова, В. С. Савчука «Класичний університет: Еволюція, сучасний стан, перспективи». - К.: Генеза, 2004. - 416 с. // Вісник Дніпропетровського університету. Історія і філософія науки і техніки. - 2005. - № 12.- С. 104-105.
195. Тартуский университет и Украина / Под ред. В. Оноприенко и Х. Танклера. - К.: ИИЦ Госкомстата Украины, 2004. - 212с. (Коллективна монографія). - Из змісту: Звездные перекрестки астрономов Дерпта и Украины / Зосимович И., Савчук В. - С. 19-46; Украинские физики и Тартуский университет / Савчук В. - С. 46-53; Творческое взаимодействие ученых-биологов / Пилипчук О., Рудая С., Савчук В. - С. 77-95; Выпускники Тартуского университета в общественно-культурной жизни Украины / Савчук В. - С. 166-173; Тартуский университет и организация Екатеринославского университета / Савчук В. - С. 179-185.
- Непомнящий А.А.* [Рецензия]. История эстонско-украинских научных связей: точку ставит рано // Культура народов Причерноморья. - 2004. - № 56, т. 2. - С. 31-33. Рец. на книгу «Тартуский университет и Украина» / Под ред. В. Оноприенко и Х. Танклера. - К.: ИИЦ Госкомстата Украины, 2004. -212с.
196. Академік Д.І. Яворницький і перша вища гірнична школа України. Документи і матеріали / За заг. ред. Г.К. Швидько // С.В. Абросимова, В.С. Савчук, Г.К. Швидько, І.М. Єлінов. - Дніпропетровськ: Нац. гірничий ун-т, 2004. - 104 с. - Из змісту: В.В. Курилов і Д.І. Яворницький: спектр взаємовідносин на тлі культурного життя Катеринослава / Савчук В.С. - С. 13-35.
197. Німецькі вчені та педагоги Харківського університету «першої хвилі»: динаміка наукової та викладацької діяльності (1804-1825) // Етнічна історія народів Європи. - К.: Унісерв, 2004. - Вип. 16. - С. 164-172. (Співавтор - Ю.О. Фесько).
198. Металург і громадський діяч Л.М. Фортунато: катеринославський період життя і діяльності // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки. Науковий щорічник. - Дніпропетровськ: НГУ, 2004. - С. 90-101.
199. Краєзнавче покликання професора Г.К. Швидько // Україна модерна і сучасна (історія, історіографія та джерелознавство). - Дніпропетровськ, 2004. - С. 9-20.
200. Утворення Верхньодніпровської сільськогосподарської дослідної станції (1880-1900) як етап розвитку дослідної справи в Україні // Питання аграрної історії України і Росії. Матеріали п'ятих наукових читань, присвячених пам'яті професора Д.П. Пойди. - Дніпропетровськ, 2004. - С. 73- 78.
201. Кесслер К.Ф. // Немцы России / Энциклопедия. - М.: ЭРН, 2004. - Т. 2. - С. 77-78.
202. Корф Н.А. // Там само. - С. 193-195. (Співавтор -С.Й. Бобильова).
203. Меннер В.В. // Там само. - С.468-470.
204. Миндинг Ф.Г. //Там само. - С. 519-520.
205. Надлер В.К. // Там само. - С.583-584.
206. Харківське математичне товариство: історичний досвід видання математичної наукової та науково-педагогічної літератури в Україні // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Історія і філософія науки і техніки. - Д., 2004. - № 4, вип. 11 - С. 92-100. (Співавтор - Н.М. Кушлакова).
207. Эдуард Израилевич Колчинский - известный биолог-эволюционист, философ, историк науки (к 60-летию со дня рождения) // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Історія і філософія науки і техніки. - Д., 2004. - № 4, вип. 11 - С. 166-168. (Співавтор - О. Пилипчук)
208. Колчинский Эдуард Израилевич - известный современный биолог-эволюционист, философ и историк науки (к 60-летию со дня рождения) // Історія освіти, науки і техніки. Зб. наук. праць / Відп. ред. О.Я. Пилипчук. - К., 2004. - С. 157-188.(Співавтор — О.

Пилипчук)

209. І.І. Пузанов - видатний краєзнавець і діяч природоохоронної справи // Актуальні проблеми географії, екології, історії Великої Волині: Academia на пошану доцента М.Ю. Костриці: Науковий збірник «Велика Волинь»: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. – Т. 27 / Голов. ред. М.І. Лавринович. - Житомир: Видання М.Г. Косенко, 2004. - С. 377-387.
210. О.Л. Караваєв - відомий лікар, громадський і політичний діяч // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2005 рік // Дніпропетровськ, 2004. - С. 75-82.
211. Рецензія на монографію Т. Срогоша «Біологічне існування людини та його відображення в історії науки». Tadeusz Srogosz. Miedzy biologiczna egzystencja czlowieka w dziejach a historia nauki. – Czestochowie: Wydawnictwo Wyzszej Szkoły Pedagogicznej, 2003. - 248 s. // Наука і наукознавство. - К.: «Фенікс» УАННП, 2004. - № 3(45). - С. 182-187.
212. Дослідження з техніки видобування селітри в працях Фердинанда Гізе на початку XIX ст. // Матеріали 3-ї Всеукр. наук. конференції «Актуальні питання історії техніки». - К.: Поліграфічне підприємство «ЕКМО», 2004. - С. 24-28. (Співавтор - Ю. О. Фесько).

2005

213. Университет или не университет: к проблеме определения типа высшего учебного заведения // Философский век. Альманах. История университетского образования в России и международные традиции просвещения. Том 2 / Отв. редакторы Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. - С.Пб.: Санкт-Петербургский центр истории идей, 2005. - Вып. 29. - С. 74-81. (Співавтор - Н. В. Поляков).
214. Основные тенденции и логика развития университетского образования и науки в Российской империи в начале XIX ст. и роль немецкой профессуры в этом процессе (на примере Императорского Харьковского университета) // Там само. - Т. 4 / Отв. редакторы Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. - С.Пб.: Санкт-Петербургский центр истории идей, 2005. – Вып. 28. - С. 146-153. (Співавтор -Ю. О. Фесько).
215. Земська сільськогосподарська агентура південної України в США: Історія заснування та проекти програм діяльності // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. - Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2005. - Вип. 2. - С. 134-140.
216. Академія наук і наукові товариства (1917-1930 рр.) // Вісник Дніпропетровського університету. Історія і філософія науки і техніки. - 2005. - Вип. 12. - С. 54-58.